

Berényi Mihály

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

Lehet multimorbid a betegség?

A *Magyar Tudomány* 2019. októberi számában, Györfy Zsuzsanna jövőkutatóval foglalkozó érdekes cikkében ezt olvastam:

„Milyen készségekre van szüksége a jelen és a jövő e-orvosának? A betegekkel való megfelelő *kommunikáció* és *kapcsolat* kialakításának készsége, mivel egyre több krónikus, multimorbid betegséggel küzdő ember kerül az ellátórendszerbe.”

Megakadtam a *multimorbid betegség*en. Az idézett mondatban a krónikus és a multimorbid a betegség jelzője. A krónikus betegség fogalmát szinte mindenki ismeri, de mit jelenthet a multimorbid betegség? Magyar szótárakban nem fordul elő. A Google mindössze három olyan közleményt talált, amelyben benne van. Angol nyelvterületen a „multimorbid diseases” száma 554. Leszűkítettem a keresést a „multimorbid” jelzőre. Legjobbnak a Wiktionary máshol is előforduló meghatározását véletem:

„Suffering from more than one chronic illness at the same time.”
(Egyidejűleg több mint egy krónikus betegségtől szenvedő.)

Vagyis a multimorbid jelző a krónikust már magában foglalja, a közlemény szerint a betegség saját maga beteg, méghozzá régóta, és egyidejűleg több idült betegség kínozza.

Nem hiszem, hogy a szerző erre gondolt. Nem a betegség beteg, hanem a beteg, a páciens. Ennek igazolására kibővített keresést folytattam, a találatok számát táblázatban foglaltam össze.

multimorbid betegség	3	multimorbid disease	935
multimorbid betegségek	6	multimorbid diseases	554
multimorbid megbetegedés	1	multimorbid morbidity	2
multimorbid megbetegedések	2	multimorbid morbidities	0
multimorbid beteg	149	multimorbid patient	9 370
multimorbid betegek	224	multimorbid patients	49 400

A számok mindkét nyelvterületen azt mutatják, hogy a többség szerint a betegek/páciensek lehetnek multimorbidok. Ennek alapján javaslom a „multimorbid betegség” kifejezés mellőzését, továbbá legyen a multimorbid melléknév magyar helyettese a sokbetegségű, a multimorbiditása pedig a sokbetegségűség.

Kemény Gábor

Hozzászólás Gaál Csaba cikkéhez

(Gondolatok a szakszavak helyesírásáról – többségnél az igazság?)

Magyar Orvosi Nyelv XIX. évf. 1. sz. 43–44.)

„[H]elyesírásunk a görög–latin szavak esetében meglehetősen következetlen” – állapítja meg a szerző, holott a kö-

vetkezletlenség nem a magyar helyesírásban, hanem az ő érvelésében van.

De lássuk a részleteket!

Szókratész nevében azért hosszú az *ó*, mert a név görög eredetijében ómega betű van, Arisztotelész nevében viszont omikron, azaz rövid *o*. Nem felel meg a tényeknek, hogy Arisztotelész nevét „hosszan ejtjük”, mármint hosszú *ó*-val. Jómagam magyar beszédben soha nem hallottam ezt a közismert nevet így ejteni.

A *th* és a *t* különbségének hasonló oka van: a Thalész, Théba stb. név théta betűvel kezdődik, Platón nevében azonban nem théta, hanem tau, a magyar *t*-nek megfelelő betű van. Ugyanígy az újszövetségi Tükhikosz, Erasztosz nevek is tau betűt tartalmaznak, ezért *t*-vel való átírásuk nem kifogásolható. (Egyébként ezek a nevek a *Magyar helyesírási szótárban* nincsenek benne; a szerző talán a *Magyar katolikus lexikonra* gondolt.) Végül pedig a latin Horatius név idevonása teljesen indokolatlan, ezt senkinek sem jutna eszébe *th*-val írni.

A *technika* és a *polihisztor* eltérő írását az indokolja, hogy az előbbi a görög *tekhné* ’művészet, tudomány’ szóból ered, amelynek első szótagja kemény *h*-val, khi betűvel végződik, míg a *polihisztor* a *polü-* ’sok, több’ előtagnak és a *hisztór* ’valamit tudó, valamiben jártas, hozzáértő, beavatott’ szónak az összetétele. Ez utóbbi olyan *i*-vel, iótával kezdődik, amelynek ún. erős hehezete van, ezért *hi*-nek ejtik, de ez a *h* nem palatális, mint a *tekhné*-ben, hanem a magyar *h*-nak nagyjából megfelelő laringális hang (gégehang).

A fentiek tudásához nem kell klasszika-filológusnak (a finnyások szerint: klasszikus filológusnak) lenni. Magam sem vagyok az, csupán egy többé-kevésbé gyakorlott magyar szakos nyelvész és lapszerkesztő.

De ha már szóba hoztam szerkesztő voltomat, hadd válaszoljak arra az oldalvágásra is, amely a cikkben lapunkat, az *Édes Anyanyelvünket* éri. Gaál Csaba nem adja meg a lelőhelyet, ezért nem tudom ellenőrizni, hogy valóban azt írtuk-e, hogy az a szóalak helyes, amely 271 000-szer fordul elő, szemben azzal, amely csak 57 600-szor. Remélem, hogy nem, mert én is úgy gondolom, hogy a használati gyakoriság és a helyesség közé nem lehet egyenlőségjelet tenni. A találatok **aránya** azonban jelzi a nyelvi fejlődés irányát. Idővel a gyakoribb kiszoríthatja a ritkábbat. De a gyakoriság nem azonosítható mechanikusan a helyességgel, a ritkaság a helytelenséggel. Ebben igaza van a szerzőnek, de mi sem gondoljuk másképpen az ÉA-nál.

Végül még valami, amiben egyetértek Gaál Csabával: nekem sem tetszik, nem is tetszett soha a *komputer*, amely se nem magyar, se nem latin, se nem angol, hanem valamiképpen ennek a háromnak a keveréke, korcsa. De szerencsére csak elvétve fordul elő, mivel a *computer* vagy *kompjúter* magyar megfelelőjeként a *számítógép* vált általánossá.

VÁLASZ

Gaál Csaba

Nagyon köszönöm Kemény Gábor hozzászólását, amelyből olyan ismeretekre tettem szert, amelynekhez magam nem jutottam. Mindig hálás voltam azoknak, akik tudásomat gyarapították. Örülök tehát, de nem felhőtlenül, ugyanis az új ismeretek ellenére nem veszítették érvényüket írásombeli következtetésem. A kérdésfelvetéskor feszegettem a helyesírásban mutatkozó eltérések okait, és megkérdőjeleztem a jelenlegi szabályozás balgaságait. Orvosi hasonlattal élve most megvan a kórisme, de mégsem kaptam gyógyítási javaslatot.

További gondolatmenetem megértéséhez egy alapvető tényállást szeretnék megosztani. A *magyar ábécé* 40 jelből áll, így kiváló fonetikai választékot képvisel pl. a *latin* nyelv 21 beszédhang-készletével szemben. Minthogy a rómaiaknak hangjaink felére volt csupán betűjük, ezért kényszerültek annak idején a *Halotti beszéd és könyörgés* kiragadott szövegét olyan nyakatekert módon leírni, ahogyan azt ma a gimnáziumból ismerjük. A *görög ábécé* 24 betűből tevődik össze, hozzájuk képest a mi beszédhangjainkkal csaknem mindent ki tudunk fejezni, vagyis nem szorulunk más nyelvek kifejezési lehetőségeinek írásbeli átvételére.

A levélíró szépen kifejti a görög szavak magyaros átírásában a *th* és a *t* használatában mutatkozó különbségek okait, aminek ismeretében indoklása *elvileg* elfogadható. Én azonban éppen a *gyakorlati* következtetéseket hiányoltam, ami a helyesírás mindennapjaiban valósulna meg: mi szükség a magyarban olyat megjeleníteni, aminek csak a görögben van jelentősége? Anyanyelvünkben a Thalész és Platón szavak kiejtésükor semmiféle különbséget nem teszek a *t-t* és a *th-t* illetően, akkor miért ez az írásbeli megkülönböztetés? (Még egy adalék: a Thalész szó kiejtésükor sem követem az írásmódot, hiszen azt mondom, hogy „*tá*léész” és nem „*talész*”!) Van a magyar helyesírásban éppen elég nehézség, mi indokolja a „*t*” és a „*th*” közötti – kiejtési következményekkel nem járó – megjelenítést? Ismert a mai fiatalok és immáron sajnos az idősebbek általános, ezen belül nyelvi műveltségi hiányossága. Talán nem járok messze az igazságtól, ha feltételezésem szerint jó, ha tízezerből egyvalakinek jut eszébe a fenti helyesírási kettősségen elgondolkodni, és ezek közül is jó, ha további minden tizedik jut arra a következtetésre, amit a hozzászóló magyarázatként adott, vagyis a túlnyomó többség számára fel sem vetődik a kérdés. Kemény Gábor elismeri, hogy egy szó használati gyakorisága és a helyesség közé nem lehet egyenlőségjelet tenni, de a találatok *aránya* jelzi a nyelvi *fejlődés irányát*. Rákérdezve a szóban forgó *t-th* írásjelek alkalmazására, minden bizonnyal döntő fölénybe kerülne az egyszerű *t* használata. Ha így áll a dolog, akkor ez lenne a „*fejlődés*” iránya, tegyük tehát egységessé az írásmódot. (Kapcsolódó kérdés, mit nevezünk haladásnak, ami nem feltétlenül azonos a helyes irányú változással. Mi felé fejlődünk? Fejlődés az, amit mai nyelvhasználatunkban látunk? Gondoljunk csak közszereplőink vonatkozó névmás-használatára! Korábban több vészt hozó felfogás elnyerte a többség támo-

gatását csakúgy, mint napjainkban Európa nyugati felének hangadó politikusai, mégsem ez jelenti a haladást.)

Kemény Gábor a *technika* és a *polihisztor* eltérő írását is az eredeti görög írásmódból vezeti le. Nyelvészeti indokolja a görögben a kétfajta ejtést, de ez a kétféle „*h*” nem nyilvánul meg a magyarban. Én ugyanis – feltehetően sokakkal együtt – a *magyar beszédben* ugyanúgy ejtem ki a „*h*”-t és a „*ch*”-t, azaz nem látom be, miért kell anyanyelvemben helyesírásilag különbséget tenni. Ha pedig így van, akkor ne bonyolítsuk helyesírásunkat feleslegesen száz olyan ember kedvéért, mint a tisztelt levélíró, aki mély háttértudás birtokában van. Itt azonban egy kiegészítést kell tennem. A *németben* a „*ch*”-t valóban másként ejtem, azaz erősen, torokból, mint pl. a München szóban, ellentétben a legtöbb magyarral. Akik nem ezt teszik, azonnal elárulják járatlanságukat. A *h*-nak ez a kiejtésbeli különbségtétele azonban csak a németre vonatkozik!

Kemény Gábor megjegyzi: „A fentiek tudásához nem kell klasszika-filológusnak (a finnyások szerint: klasszikus filológusnak) lenni.” És még szerényen hozzáfűzi: „Magam sem vagyok az, csupán egy többé-kevésbé gyakorlott magyar szakos nyelvész és lapszerkesztő.” Bár minden nyelvész és szerkesztő bírna ilyen ismeretekkel! Végül kár, hogy a hozzászóló nem tért ki a *ph* és az *f* használatának különbözőségére, így ismeretgyarapodásom némileg hiányos maradt.

Parti Gábor

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

Néhány helyesírási kérdés miatt írok:

- Miként kell írni a 0 vércsoportot? Kell-e kötőjel? Az egyértelmű, hogy ezek kötőjelesek: A-vércsoport stb. De miként helyes a nullás vércsoportnál az írás?
- A parainfluenzavírus szót egybe kell írni vagy kötőjellel (parainfluenza-vírus)?
- Jól gondolom, hogy a korai fehérje-hipotézis kifejezés esetében alkalmazható a mozgás szabály az előbbi írásmód szerint? Vagy jobb megoldás a korai fehérje hipotézis írásmód?

Nagyon köszönöm a segítséget!

VÁLASZ

Bősze Péter

Az 0 is tartozékelem, mint az A, B, AB. Tehát kötőjellel: 0-vércsoport.

A *parainfluenza-vírus* egyértelműen kötőjellel: háromtagú összetétel, 8 szótag (6 : 3-as szabály).

Természetesen alkalmazható a jelzőegybeírás szabály, de felesleges. Arról van szó, hogy ha az újszülöttnak korán adunk fehérjét (anyatejet), egészségesebb lesz. Tehát: *a korai fehérjeadás elmélete szerint...*

Megjegyzés: A *mozgószabály* kifejezést már nem használjuk. A korábbi második mozgószabályt *jelzőegybeírási szabálynak* mondjuk az orvosi nyelvben. Helyesírási szabályzatunk is hangsúlyozza, hogy inkább szerkezetes megoldással éljünk.

Varga Csaba

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

Köszönjük Berényi professzornak, hogy szakmai közösségünket, a Magyar Epidemiológiai Társaságot a „helyesnek vélt társaságnevek” csoportba helyezte. Ugyanakkor volt egy megjegyzése, miszerint szívesebben látna minket Magyar Járványtani Társaságként. Ez azért nem lenne célszerű, mert még az orvosi szakmán belül is sokan hiszik, hogy az epidemiológia (járványtan) a fertőző megbetegedések járványtanával/járványügyével egyenértékű. A járvány (epidémia) szó ugyanis hagyományosan valamely fertőző betegség hirtelen megjelenését és tömeges előfordulását jelenti. A ma epidemiológiaként meghatározott tudományterület viszont az egészséggel kapcsolatos állapotok és események eloszlását, valamint azok meghatározó tényezőit vizsgálja egy adott népességben. Ebből következik, hogy a fejlett országokban a hangsúly áttevődött a nem fertőző betegségekre (szív- és érrendszeri betegségek, daganatok stb.) epidemiológiájára. Társaságunk személyi összetétele is ezt a tényt tükrözi.

HOZZÁSZÓLÁS

Bősze Péter

A készülő értelmező szótár szerint az epidemiológia (epidemiology) magyarul *népegészségtan*. Meghatározása: valamely népesség egészségével összefüggő állapotok (egészség, épség, jólét, betegség, rosszullét, gyengélkedés stb.) előfordulását és megoszlását, valamint ezek okait, befolyásoló tényezőit és azok megakadályozását tanulmányozó tudomány. A fertőző betegségekkel kapcsolatban *járványtan* a magyar neve. Epidemiológist: népegészségtannal foglalkozó szakember, *népegészségtanász*.

Ennek alapján *Magyar Népegészségtani Társaság* lehetne a megfelelő név.

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

Meglepődve, sőt megrökönyödve olvastam Blankó Miklós nyelvész cikkét az orvos-beteg kapcsolatban javasolt megszólításokról. Egyik javaslatja ugyanis az volt, hogy az orvos szólítsa a beteget keresztnéven (teljes keresztnéven, nem becézve). Ez – szerinte – kortól és nemtől függetlenül megtehető, hiszen a beteg ebben a szerepkörben nem kell, hogy a hivatalos megszólítást kapja.

Nos, lehet, hogy egyéni érzékenység, de én rühellem (!) azt a modern gyakorlatot, hogy a rendőr, a banktisztviselő, a telefonban zaklató ügynök keresztnéven szólít. Mindig kikérem magamnak. Milyen jogon? Ki adott rá engedélyt? Van vezetéknevem, amelyhez hozzátehető az „úr”, és megvan a megfelelő, udvarias megszólítás.

Visszatérve az orvos-beteg kapcsolatra. Ugyan mi jogosítana fel például egy huszonéves gyakornokot, hogy egy tisztességben megöszült mérnököt, tanárt vagy akárki mást ilyen végtelenesen egyenlőtlen megszólítással illessen? Ez nem egyéb, mint a csendőrpertu modern formája.

Amíg nem néztem utána, hogy ki is a szerző, azt hittem, orvos, aki a felsőbbrendűséget természetesnek tartja egy ilyen viszonylatban. Miután nyelvész, feltenném azt a kérdést, hogy mondjuk egy 70 éves nyelvészprofesszornak hogy esne, ha – már bocsánat – egy tejelesszajú fiatal doki *lemiklősozná, lejőzsefezné, lebélázná*, miközben tőle elvárja a *doktor úr* megszólítást?

De hogy nem vagyok egyedül ezzel a véleményemmel, idéznék egy nyelvészeti szakmunkából. „A keresztnév használata ugyanis, még ha hatásszándéka bizalmasság is, ebben a helyzetben mindenképpen az alárendeltség nyelvi megjelenítőjévé válik. Az egészségügy területén a betegek megszólítására használt elemek gyakran bizalmasnak számító formák (*keresztnév, vezetéknev + néni, bácsi*), amelyek még ha a közvetlenség szándékával használják is, könnyen bántóvá sértővé válhatnak.” (1)

IRODALOM

1. Domonkosi Ágnes *Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban* A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 2002;79, <http://mek.oszk.hu/01700/01715/01715.pdf>

VÁLASZ

Blankó Miklós

Tisztelt Varga Csaba!

Köszönöm elgondolkodtató sorait. Írásomban a beteg megszólítására négy bevett formát kínáltam fel. Nyilvánvaló, hogy azokból az orvos a helyzethez mérten választ. Az orvos-beteg kapcsolatot vizsgáló nyelvészeti kutatások mind kimutatták, hogy a néven szólítás fontos a beteghez való közeledésben.

Az, hogy Ön, ahogy írja, „rühelli” a keresztnéven szólítást, teljesen elfogadható személyes vélemény, de bizonyára nem minden beteg érzi magát jól attól, ha az orvos az *úr/asszony/kisasszony* rendkívül távolságtartó formát választja a meg-

szólításkor, ők meg azt „rühellik”. Éppen ezért létezik többféle lehetőség is az orvos számára.

Az időszerű (és nem a XX., hanem XXI. századi) protokollkötetek, amelyek közül írásomban többre is hivatkozom, egyértelműen amellet érvelnek, hogy a beteg az egészségügyi kezelése során beteg minőségében van jelen, és nem hivatali minőségében. A vezérigazgató a saját cégében, a közéletben vezérigazgató úr, de amikor a műtőbe érkezik, az aneszteziológus számára ugyanolyan beteg kell, hogy legyen, mint a sofőrje.

Az Ön által említett nyelvészprofesszor magánemberként látogat el az orvoshoz, míg az orvos orvosként van jelen az adott helyzetben. (Honnan tudná a például az ügyeletes orvos, hogy az illető professzor?) Ha esetleg az orvos magyar szakra iratkozna be, nyilván fordulna a helyzet: a nyelvészprofesszor szólítaná keresztnevén az orvost, aki ebben az esetben hallgató, míg a hallgató professzornak szólítaná a nyelvészt. (Honnan tudná a nyelvész, hogy a hallgatója orvos?) Ettől függetlenül – ahogyan írtam, és a szakirodalmak is írják –, udvariasnak tartom, ha az orvos a helyzethez alkalmazkodva választ megszólítási módot; legjobb, ha megkérdezi, hogyan szólíthatja az illetőt.

A nyelv változik, és a nyelvi udvariasság is változik, másfajta elvárásoknak kell megfelelni.

A véleményemről kikértem egy protokollszakértő és két szakorvos véleményét is.

Még egyszer köszönöm észrevételét!

VÁLASZ

Varga Csaba

Köszönöm a választ. Csak egy rövid megjegyzés. Mi a pécsi orvoskaron sohasem keresztnevén, hanem kollégának szólítjuk a hallgatót.

HOZZÁSZÓLÁS

Bősze Péter

Teljesen érthetetlen számomra, miként került el a figyelmet Blankó Miklósnak az a mondata, hogy az orvos szólítsa a beteget keresztnevén (teljes keresztnevén, nem becézve), és hogy ez kortól és nemtől független. Ha észreveszem, megjegyzést írtam volna hozzá. A javaslat a mai helyzetben teljességgel elfogadhatatlan: a tiszteletlenség megtestesítője. Az orvos legszentebb kötelessége betege emberi méltóságát tiszteletben tartani, akkor is, ha a beteg teljesen elesett, térben, időben tájékozatlan. Ennek a megszólításban is kifejezésre kell jutni! Egyetértek Varga Csabával, és hálásan köszönöm, hogy szóvá tette, felhívta a figyelmünket. Blankó Miklós válaszából azonban az derül ki, hogy ezt ő sem így gondolja, hiszen a válaszban ezt írja: „Ettől függetlenül – ahogyan írtam, és a szakirodalmak is írják –, udvariasnak tartom, ha az orvos a helyzethez alkalmazkodva választ megszólítási módot; legjobb, ha megkérdezi, hogyan szólíthatja az illetőt.”

Nem kérdéses, hogy a társadalom a tegeződés felé halad; lehet, hogy a tegeződés valamikor nem lesz udvariatlan, de ma még az, ezért a keresztnevén szólítás általános javaslatként az orvos és a beteg kapcsolatában elfogadhatatlan.

„Magyar nyelv! Vándorutakon kísérom,
sértett gögömben értöm és kísértöm,
kínok közt, gondjaimtól részegen,
örökzöld földem és egész egem,
bőröm, bérem, bírám, borom, míg bírom
és soraimmal sorsom túl a síron,
kurjongó kedv, komisz közöny, konok gyász:
mennyei poggyász.”

Faludy György